

Instructies: Schrijf uw naam en studentnummer op elk blad. Schrijf leesbaar. Lees voor u begint alle vragen even door. Grafische rekenmachines zijn niet toegestaan. Ook mag u geen eigen formuleblad hebben; formules en data worden in de opgaven of aan het einde gegeven.

1. Wetten van Kepler

- Geef een korte beschrijving in woorden van de wetten van Kepler en teken een relevant figuur voor elk van de eerste beide wetten. Wat is de fysische reden voor de 2^e wet (leg uit)?
- De Saturnus-maan Mimas heeft een bijna cirkelvormige baan met straal $R_M = 1.85 \times 10^5$ km en periode $P_M = 0.94 d$. Bereken hieruit de massa van Saturnus (in kg en in $M_\oplus$); leg uit.
- De ringen van Saturnus bevatten enkele lege tussenruimtes, waaronder de Huygens-tussenruimte met straal R_H . Een deeltje in een cirkelbaan met straal R_H heeft periode $P_H = 0.47 d$. Echter, zulke deeltjes ontbreken dus op die afstand. Wat is de reden? Hint: Zie b).
- Bepaal R_H . Op welke andere afstanden verwacht u zulke lege tussenruimtes? Kent u een analoge situatie elders in ons Zonnestelsel?

2. Zwart lichaam

De specifieke intensiteit (gemiddeld over alle richtingen) van een zwart lichaam wordt gegeven door de Planck-functie

$$I(\nu) = \frac{2h\nu^3}{c^2} \frac{1}{\exp\left(\frac{h\nu}{kT}\right) - 1}$$

- Wat zijn de SI-eenheden van $I(\nu)$? Leg uit. Definieer $x \equiv h\nu/kT$ en $f(x)dx \equiv I(\nu)d\nu$. Laat zien dat $f(x) = b \frac{x^3}{e^x - 1}$ en vind de constante b .
- Schets de grafiek van $f(x)$; leg uit. Wat kunt u op basis van $f(x)$ zeggen over de Planck-kromme bij verschillende waarden van T ? Welke stralingswet wordt hierdoor beschreven?
- Waarom is een ster ongeveer een zwart lichaam? Wat volgt hieruit voor de lichtkracht L van een ster met straal R en oppervlaktetemperatuur T ? Leg uit. Geef een schatting van $L_\odot$.
- Leid de Rayleigh-Jeans-benadering voor $I(\nu)$ af, d.w.z. voor $h\nu \ll kT$. Laat zien dat voor een ster met exoplaneet P in die benadering geldt: $I_P/I_* \approx T_P/T_*$, onafhankelijk van ν . Wat volgt hieruit voor de verhouding van hun lichtkrachten? Leg uit.

3. Hertzsprung-Russell-diagram

- Welke grootheden worden in het HR-diagram tegen elkaar uitgezet? Geef twee opties voor elke as. Schets een HR-diagram (inclusief schalen langs assen) met daarin de hoofdreeks, onze Zon, Cepheïden, en witte dwergen. Geef ook lijnen van constante straal aan (leg uit).
- Leg uit wat *spectroscopische parallax* is wat dit met het HR-diagram te maken heeft. Noem twee oorzaken waarom spectroscopische parallax niet bijzonder nauwkeurig is.
- Een ster heeft spectraaltype O3V. Beschrijf wat voor soort ster dit is en plaats haar in uw HR-diagram van deelvraag a. Wat volgt uit de V in O3V?
- In de volgende tabel staan gegevens voor twee sterren

Ster	V	B - V	M_V	T (K)	Sp.kl.	BC
Antares	0.9	1.8	-5.3	3400	M1 I	-1.3
Gl 436	10.7	1.5	10.6	3320	M2 V	-2.2

Hoeveel groter is de straal van Antares dan die van Gl 436?

Er zijn nog twee opgaven op de keerzijde →

4. Sterstructuur

- a) Één van de sterstuctuurvergelijkingen is $\frac{dL}{dr} = 4\pi r^2 \rho(r) \epsilon(r)$. Geef de betekenis van de symbolen in deze vergelijking en leid haar af. Schets het verloop van $L(r)$ in de Zon (leg uit).
- b) Beschouw een ster met constante lichtkracht L als een samentrekkende homogene gasbol, maar zonder kernfusie. De straal is nu R . Geef een formule voor hoe lang de ster dit heeft kunnen doen (leg uit). Hoe noemt men deze tijdschaal? Schat deze tijdschaal voor de Zon.
- c) In de Zon vindt kernfusie via de pp -cyclus plaats. Het resultaat van één volledige reactie is $4p \rightarrow \alpha$ (we laten e^+ , etc. weg). Hoeveel energie komt bij één zo'n reactie vrij (in J en eV)? Schat de Coulomb-barrière voor pp -fusie en ook de typische thermische energie in de kern van de Zon en vergelijk. Wat is het probleem en wat is de oplossing van deze puzzel?
- d) Schat het aantal protonen in de Zon en bereken daaruit de (maximale) totale fusie-energie. (Indien u geen antwoord op c) had neem dan aan dat de energie per reactie 1 pJ is). Hoe lang kan de Zon dit volhouden? Vergelijk met uw antwoord op de laatste vraag in b).

5. Kosmologie – U hoeft slechts vier van de vijf deelvragen te beantwoorden

- a) Noem en beschrijf kort drie redenen waarom het *Hot Big Bang*-model redelijk is.
- b) Wat is het Kosmologisch Principe? Hoe volgt hieruit de schaalwet $r(t) = a(t)r_0$?
- c) Wat is het Equivalentieprincipe? Beschrijf kort een *Gedankenexperiment* waaruit volgt dat een lichtstraal door een zwaartekrachtsveld wordt afgebogen.
- d) Geef de definitie van kosmologische roodverschuiving z in termen van golflengte. Druk z uit in de schaalfactor a zoals die was op 't moment van emissie.
- e) Gebruik de schaalwet uit b) en behoud van energie om de Newtoniaanse versie van de Friedmann-vergelijking, nl. $H^2 = \frac{8\pi G\rho}{3} + \frac{2k}{r_0^2 a^2}$, af te leiden. Benoem H en druk H uit in a .

Formules

Derde wet van Kepler: $a^3 \omega^2 = GM$

Afstandsmodulus: $M - m = 5 - 5 \log d$ met d in pc

Absolute bolometrische magnitude en lichtkracht: $M_{\text{bol}} = 4.74 - 2.5 \log L/L_{\odot}$

Bolometrische correctie: $BC = m_{\text{bol}} - m_V = M_{\text{bol}} - M_V$

Data

$c = 3.0 \times 10^8$ m/s, $e = 1.6 \times 10^{-19}$ C, $G = 6.7 \times 10^{-11}$ Nm²/kg², $\hbar = 1.1 \times 10^{-34}$ J s
 $k = 1.4 \times 10^{-23}$ J/K, $\sigma_{\text{SB}} = 5.7 \times 10^{-8}$ W/m²/K⁴

Coulomb-constante $\frac{1}{4\pi\epsilon_0} = 9 \times 10^9$ Nm²/C²

Afmeting van een atoom $\approx 10^{-10}$ m, afmeting van een atoomkern $\approx 10^{-15}$ m
 $m_e = 9.1095 \times 10^{-31}$ kg, $m_p = 1.6726 \times 10^{-27}$ kg, $m_{\alpha} = 6.6447 \times 10^{-27}$ kg

$M_{\odot} = 2.0 \times 10^{30}$ kg, $R_{\odot} = 7.0 \times 10^5$ km, $T_{\odot} = 5780$ K (opp.) en 1.5×10^7 K (centrum)

$M_{\oplus} = 6.0 \times 10^{24}$ kg, $R_{\oplus} = 6.4 \times 10^3$ km, siderische dag = $23^h 56^m$

1 AU = 1.5×10^8 km, 1 ly = 9.5×10^{12} km, 1 pc = 3.1×10^{13} km

Hubble-constante $H_0 = 67 \pm 1$ km/s/Mpc